

ANTROPOGEN TRANSFORMASIYAYA MƏRUZ QALMIŞ BOZ-QƏHVƏYİ TORPAQLARDAN SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏ YOLLARI

Rəmalə Orucova

Azərbaycan Dövlət Aqrar Univeristeti, orucova.r92@mail.ru

Antropogen transformasiyaya məruz qalmış torpaqların mühafizəsi 2 istiqamətdə: neqativ və pozitiv formada inkişaf edir. Məlum olduğu kimi, pozitiv formada baş verən dəyişilmələr torpağın morfoloji quruluşuna, humuslu horizontalın qalınlaşmasına, fiziki və su-fiziki xassələrin yaxşılaşdırılmasına səbəb olur. Neqativ istiqamətdə isə təkrar şorlaşmaya, irriqasiya eroziyasına, bərkimə, fiziki və su-fiziki xassələrin pisləşməsinə gətirib çıxarır. Ona görə də belə torpaqlardan səmərəli istifadə etmək, neqativ proseslərin qarşısını almaq üçün transformasiyanın istiqamətini, onun intensivliyini müəyyən etmək vacibdir. Biz tədqiqat apardığımız Gəncə-Qazax düzənliyində və o cümlədən Samux rayonu ərazisində bu göstərilən xüsusiyyətləri müəyyənləşdirmişik. Burada həmçinin torpaqların neqativ antropogen transformasiyaya qarşı davamlığı da nəzərdə tutulmalıdır.

Tədqiqat ərazisində torpaq sahələrinin bir hissəsi artezian, bir hissəsi isə çay suları ilə suvarılır. Ona görə də bu suların keyfiyyəti müxtəlifdir. Çay suları lilli olduğu üçün torpağa əlavə bərk kütlə daxil olur ki, bu da onun mikrobioloji tərkibinin dəyişilməsinə şərait yaradır. Torpaqda toplanmış aqroirriqasiya çöküntüləri nəticəsində fərqli kimyəvi tərkibə malik mineral birləşmələr yaranır. Bu mineral birləşmələrin bir çoxu torpaq-bitki kompleksi üçün əhəmiyyətli olsa da, bir qismi xüsusən zərərli duz birləşmələrindən təşkil olunmaqla torpağın neqativ transformasiyasına səbəb olur. Ona görə də suvarma mənbələrinin sularının kimyəvi və fiziki-kimyəvi tərkibləri laboratoriyada analiz olunmalıdır. Nəticədən asılı olaraq torpağın suvarılmasının istiqaməti müəyyənləşdirilməlidir. Əgər bu səmərəsiz hesab olunsa, yeni suvarma mənbələri aşkar edilməli və ondan istifadə imkanları müəyyən edilməlidir. Neqativ antropogen transformasiyanın qarşısını almaq və ya onu minimuma endirmək üçün mühəndis-meliorativ, aqrotexniki və təşkilatı-təsərrüfat tədbirləri hazırlanıb həyata keçirilməlidir.

a) mühəndis-meliorativ tədbirlər.

1. Suvarma sistemləri layihələndiriləndə və hazırlananda ilk növbədə filtrasiya nəticəsində su itkisinin qarşısı alınmalı, sudan istifadə əmsalını 0,95 - 0,98-ə yüksəltmək lazımdır. Suvarma arxlarına beton üzülük çəkilməli və mürəkkəb relyef şəraitində örtülü borulardan istifadə edilməlidir.

2. Əlverişli hidrogeoloji şəraiti təmin etmək üçün şaquli quyuların inşası və layihələndirilməsində qrun sularının səviyyəsinin nizamlanmasını təmin edən suvarma sistemi yaradılmalıdır.

3. Açıq suvarma sisteminə adekvat olaraq drenaj qurğuları inşa edilməlidir.

4. Suvarılan sahənin meyilliyindən, torpaqların fiziki və su-fiziki xassələrindən asılı olaraq suvarma texnologiyaları işlənilib hazırlanmalı, mütərəqqi suvarma üsullarının (damcı, yağış yağdırma və s.) tətbiqi müvafiq imkanları nəzərə almaqla həyata keçirilməlidir.

b) Aqrotexniki tədbirlər.

1. Torpaq istifadəçiliyinin müasir vəziyyəti, kiçik kəndli-fermer təsərrüfatlarında bitkilər becərilməsində onların suvarılma, ekoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır;

2. Mühit reaksiyasının ekoloji tarazlığını saxlamaq üçün qələviləşmə prosesi şiddətə doğru gedən sahələrdə kompleks mineral gübrələrdən istifadə zamanı fizioloji turş gübrələrə üstünlük verilməsi lazımdır. Əgər qələvilik çox yüksəkdirsə, torpaqlar gipslənməlidir. Bizim tədqiqat sahəsində belə torpaqlar xarakterik deyildir;

3. Torpaqların qranulometrik tərkibi ağır olduğu üçün suvarmadan sonra dərhal becərmə işlərini davam etdirmək olmaz və buna qəti olaraq yol verilməməlidir. Gözləmək lazımdır ki, tarla nəmliyi 25 faiz və ondan daha az olsun;

4. Cərgələrarası becərilən torpaqlarda kultivasiya işləri həyata keçirilərkən dərinədən yumşaldılma aparılmalıdır. Buna dövrü olaraq əməl edilməlidir.

5. Vegetasiya dövründə əlaq otlarına qarşı mübarizədə kimyəvi vasitələrdən geniş istifadəyə yol verilməməlidir;

6. Son 20-30 ildə iqlim dəyişmələri ilə əlaqədar temperaturun yüksəlməsi müşahidə edilir ki, suvarma vaxtı bu, nəzərə alınmalı, xüsusən çox isti keçən günorta vaxtı suvarma aparılmamalıdır;

7. Torpaqda suvarmanı aparmaq üçün bitkinin tələbatı ilə bərabər torpaq, onda olan rütubət hökmən nəzərə alınmalıdır.

c) Təşkilatı-təsərrüfat tədbirləri.

1. Suvarma suyunun düzluluğu və qələviyinə, suvarma rejiminə həmişə ciddi nəzarət təmin edilməlidir.

2. Aqrokimyəvi və hidrogeoloji xidmətlərdən qarşılıqlı əlaqəli formada torpaqların meliorativ vəziyyətinə və həmçinin suvarma sistemlərinə nəzarət təşkil edilməlidir. Bu, bütün torpaq istifadəçilərinin – kəndli-fermer, təcrübə-sınaq təşkilatlarının və digərlərinin qarşısında vəzifə olaraq qoyulmalıdır.

3. Suvarma əkinçiliyinə nəzarətin təşkilində aqronom, bitki mühafizəçiləri ilə yanaşı, irriqatorlardan mütəxəssis kimi istifadə edilməlidir.

4. Rayon aqrar bölməsində ayrı-ayrı təsərrüfatlarda suvarma əkinçiliyinə xidmət məqsədilə aqronom-irriqatorlardan ibarət kompleks dəstə təşkil edilməlidir. Bu dəstə suvarma suyuna, onun göstəricilərinin rejiminə nəzarət etməlidir.